

A fővezérségtől a kormányzóságig

A magyarság 20. századi története nemzeti és társadalmi tragédia. Ugyanakkor megszokottá vált, hogy csak nemzeti tragédiáinkról, azaz a trianoni békediktátum következményeiről beszélünk, s mindent erre vezetünk vissza. Hasonlóan súlyosak azonban az átélt társadalmi tragédiáink is, amelyek állandó belső ellentétet, sőt ellenségeskedést jelentettek. Gondoljunk csak végig: az 1919-től kezdődő negyvenéves év alatt legkevesebb hét olyan hatalomváltás történt, amely az előzővel mindig fegyveresen, vagy véres erőszakkal számolt le, tehát a társadalom egyik oldala mindig fájdalmas veszteségeket okozott a mások oldalnak és viszont. Nézzük sorjában: 1919 köztársaságból proletárdiktatúra és vörösteror, majd ellenforradalom és fehérterror. 1938-tól zsidótörvények, második világháború, német megszállás, nyilas rémuralom. 1944 végétől a szovjet megszállás szörnyűségei. 1947-től az addig engedélyezett demokratikus kísérlet embertelen felszámolása, a kommunista diktatúra megteremtése és örjöngése. 1956 a forradalom győzelme, majd annak kegyetlen elfojtása és a bosszúállás.

E véres hatalomváltások mellett két békés időszak tölti ki a kommunista rendszer 1989-es bukásáig terjedő rövid 20. századot, a Horthy-korszak húsz, illetve a Kádár-korszak harminc éve. Azonban mindkettő ellenforradalmi rendszer, tehát társadalmi tragédiánk részét képezik. A két rendszer között ugyan nagy a különbség, de abban hasonlóak, hogy az előbbi az 1918-as, az utóbbi pedig az 1956-os forradalom előtti állapotokat igyekezett visszaállítani. Ellenforradalmi jellegükből következően túl szigorú szabályokkal béklyózzák meg a társadalmat, lehetetlenné téve, hogy az minden építő erejét mozgósítsa és kibontakoztassa. Ennek látványos példája az ellenfél egy részének emigrációba kényszerítése. A szerencsésebb fejlődésű társadalmaknak ugyanis nincs politikai emigrációjuk.

Amikor tehát a magyar 20. század egyes személyiségeivel, adott esetben Horthy Miklóssal foglalkozunk, nem feledhetjük ezt a történelmi háttérrel sem, amelyben – részint mint annak létrehozója is – tevékenykedett.

1918. október 16-án I. Károly osztrák császár bejelentette Ausztria föderatív alapon való átalakítását, és felszólította a tartományokat, hogy alakítsák meg a maguk nemzeti tanácsait. Október 17-én Tisza István gr. a képviselőházban kijelentette, hogy „ezt a háborút elvesztettük”. Ezek után a Monarchia frontja gyorsan bomlani kezdett, a különböző nemzetiségű katonák immár csak a saját szűkebb hazájukra gondoltak. Így volt ez a haditengerészetnél is, ezért a Horthy Miklós ellentengernagy irányította flottaparancsnokság egy korvettkapitányt küldött a Magyar Nemzeti Tanácshoz, aki október 29-én azt kérte, hogy a Tanács lépjen közbe a lázadó matrózok lecsendesítésében. Károlyi kész volt teljesíteni a kérést, de erre nem maradt idő, mert október 31-én megérkezett a hír, hogy Horthy átadta a flottát a délszláv nemzeti tanács képviselőinek, s egyidejűleg az uralkodótól megkapta altengernagyi kinevezését. Ezt követően Bécsbe, majd onnan Kenderesre utazott.

Az őszirózsás forradalom történései, annak szerencsétlen katonapolitikája, majd a köztársaság november 16-ai kikiáltása megdöbentették és elkésértették. Ugyanakkor, amint Thomas Sakmyster írta az *Admirális fehér lovon* című, 2001-ben megjelent könyvében: „A régi rendszer hibáival szemben Horthy teljességgel vaknak mutatkozott, és képtelen volt arra, hogy az új rendszer pozitívumait méltányolja.”¹²¹ Az ezt követő kommünt viszont joggal

¹²¹ Thomas Sakmyster: *Admirális fehér lovon*. Bp. 2001. 22.

tekintette rémálomnak.¹²² Így ért el hozzá 1919. május 9-én Károlyi Gyula gróf üzenete, hogy vegyen részt az általa szerveződő kormány munkájában. Horthy május 30-án Szegedre érkezett, de Károlyi Gyula hadügyminiszteri ajánlatára egy hét gondolkodási időt kért. Visszautazott a románok által veszélyeztetett Kenderesre, családját a biztonságosabbnak vélt Debrecenbe küldte, s június 6-án visszatért Szegedre, vállalva a feladatot.

A hadsereg szervezése azonban lassan haladt, mindenekelőtt a Szedeget megszállva tartó franciák akadékoskodása miatt, akik ráadásul kieroszakolták az általuk túl reakciónak tartott Károlyi Gyula lemondását, így július 12-től P. Ábrahám Dezső, Károlyi Mihály kormányának volt államtitkára lett az új miniszterelnök. Erre Horthy – néhány napos miniszterség után – kivált a kormányból, s a hadsereg parancsnoka lett. A kommunista diktatúra augusztus 1-jei bukása után, augusztus 9-én létrehozta a Nemzeti Hadsereg Fővezérségét, s a franciák által engedélyezett 1300 katonából ezret a Dunántúlra irányított, majd augusztus 12-én ő maga is Siófokra repült és ott rendezte be főhadiszállását.

1919. augusztus közepén Budapesten tárgyalt a nemrég érkezett Szövetséges Katonai Misszió tagjaival, majd augusztus 15-én az ideiglenes államfőnek tekintett József főherceg kinevezte Horthyt a hadsereg főparancsnokává, így ő rendelkezhetett nemcsak a csendőrséggel, de a Lehár Antal ezredes parancsnoksága alatt álló kilencezer katonával is.

Mivel a tiszti különítmények, különösen a Prónay Pál, illetve Ostenburg Gyula által vezetett zászlóaljok kegyetlenkedések sorát követték el, október elején *Beniczky Ödön* a Friedrich-kormány új belügyminisztere "megkérte Andrassy Gyula grófot, hogy a nagytekintélyű államférfi kísérje el őt Siófokra, s a fővezérrel történő kényes tárgyalásoknál legyen segítségére. Röviddel ezután Bethlen István gróf, majd Polgárdiban Károlyi József gróf székesfehérvári kormánybiztos és Andrassy sógora: Batthyány Lajos gróf földbirtokos csatlakoztak hozzájuk." Rajtuk kívül a Siófokon tartózkodó „Pallavicini György őrgróf, dunántúli kormánybiztos is résztvevője volt a fővezérrel történő tárgyalásnak. A megbeszélés tárgyát Andrassy Gyula gróf adta elő, vázolván a bel- és külpolitikai helyzetet. Felkérte a fővezért, hogy a tisztikar, különösen a tiszti századok önkényes garázdálkodásait szüntesse meg, nehogy az országnak ebből kára származzék. Horthy egyre növekvő izgatottsággal hallgatta az előadottakat, mikor azután Bethlen István gróf vette át a szót, kitörő idegességgel kiáltott rá: – Hát még te is ellenem fordulsz?! – Pedig Bethlen csak egy szerény észrevételt tett: kifogásolta, hogy a tisztek néhol népgyűléseket tartanak. Ennek megszüntetését kérte, mert – szerinte – ez a hadsereg tekintélyének árt." Beniczky látva jövételük sikertelenségét, „a következő kérdéssel szakította meg a fővezért: – Ha a nemzeti hadsereg bevonul a fővárosba, lesz-e pogrom, igen, vagy nem? Horthy válasza: – Pogrom nem lesz! De néhányan fürödni fognak!"¹²³ A beállt kellemetlen csendet megtörve a belügyminiszter arra kérte Horthyt, hogy értesítse őt, bármilyen akciót is rendel el. Ezt a fővezér megígérte, így a találkozó valamivel barátságosabb hangulatban ért véget.

1919 őszén a békekonferencia egyre határozottabban sürgette, hogy kezdődjön meg a magyar békeszerződés tető alá hozatala. Ennek pedig előfeltétele volt, hogy a majdani ország területén, sőt fővárosában ne állomásozzanak idegen csapatok. Miután a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa által Budapestre küldött brit diplomatát, George Clerk-ot Horthy biztosította arról, hogy csapatai nem avatkoznak a politikába, és fegyelmezetten fognak viselkedni, Clerk megszervezte a fővezér s az iránta bizalmatlan ellenzéki pártok képviselőinek tanácskozását. A november 5-ei találkozón a pártok képviselőinek álláspontját Vázsonyi Vilmos adta elő, aki – a résztvevő Garami Ernő visszaemlékezése szerint – "körülbelül egy óráig tartó, rendkívül kemény beszédben vázolta a helyzetet és tette szavá

¹²² Kun Béla azt állítja, hogy Horthy „csak azután szökött meg Magyarországról, miután nem fogadtuk el szolgálati felajánlását, melyet hozzám intézett ’mély tisztelettel a népbiztos elvtárs iránt.’” Kun Béla: Emlékezés Szamuely Tiborra. In: Szamuely Tibor: Riadó. Bp. 1957. 39.

¹²³ (Nemes Dezső szerk.): Az ellenforradalom hatalomra jutása... Bp. 1956. 166-167. Beniczky Ödön 1925. május 31-ei vallomása alapján.

mindazokat az atrocitásokat, amelyeket a nemzeti hadsereg a Dunántúlon elkövetett... megkérdezte Horthyt, hogy mi az álláspontja ezekben a kérdésekben és miféle garanciákat hajlandó adni, hogy Pestre való vonulása esetén ezek a szörnyűségek megismétlődni nem fognak? Horthy mozdulatlanul hallgatta Vázsonyi súlyos vádbeszédét, de amikor Vázsonyi befejezte és őrá került a sor, hogy nyilatkozzék, egy pillanatra elhagyta a nyugalma. – Tudom, ez leckéztetés akart lenni – mondta izgatottan –, de én mégis igyekezni fogok higgadtan válaszolni. Ezután hosszabb beszédbe fogott, amelyet reprodukálni azért nem tudok, mert ennek a beszédnek sem gondolatmenete, sem tartalma nem volt. Nem is volt válasz Vázsonyi beszédére. Rám olyanféle benyomást tett, mintha folyton folyvást betanult mondatokat ismételné... nagyon hiányos magyarsággal és rettenetes magyar kiejtéssel... felháborodottan utasította vissza Vázsonyinak azt az állítását, hogy az ő úgynevezett nemzeti hadseregében és különítményeiben számos olyan tiszt követ el 'hazafias' atrocitásokat, aki a vörös hadseregben buzgón szolgált." Erre Vázsonyi megnevezte például "az egyik különítményi főhóst, Bibó Dénest, aki az egyik bolsevista népbiztosnak volt a sofőrje. (...) Amikor a nemzeti hadsereg számtalan atrocitását firtattuk, akkor egyszerre csak kiszaladt a száján a szó: – Uraim, háborúban ez nincs másként! Csodálkozva kérdeztük, hogy miféle háborúról beszél, ki ellen visel háborút? Habozás nélkül válaszolt: – A bolsevisták ellen!... Valamelyikünk rezignáltan próbálta megmagyarázni neki, hogy a bolsevista hadjárat már megszűnt, hogy már semmiféle háborúra nincs szükség, de hát mi hatása lehetett rá az ilyen fejtegetésnek?"¹²⁴

A politikusok végül feltették a kérdést, hogy budapesti bevonulása után katonai diktatúrát szándékozik-e megvalósítani? Horthy erre határozottan nemet mondott, és azt válaszolta, hogy a Nemzeti Hadsereg hajlandó elismerni a kormányt. Erre Vázsonyi és társai megfogalmaztak egy nyilatkozatot, miszerint a Nemzeti Hadsereg el fogja ismerni a Sir George Clerk segítségével felállítandó koalíciós kormányt. A bolsevizmust elfojtja, de a polgári szabadságjogokat tiszteletben fogja tartani. Horthy a nyilatkozatot aláírta.

Ezt követően a békekonferenciának – súlyos fenyegetésekkel – sikerült a románokat kipancsolnia Budapestről, így meg lehetett rendezni Horthy november 16-ai ünnepélyes budapesti bevonulását. A fővezér Gellért téren elmondott beszéde közismert, ezért most az Országház előtt mondott beszédének néhány megállapítását idézem: „Hosszú, nehéz, rögös utakon jutottunk ide erre a térre, hol éppen egy évvel ezelőtt bízták az ország sorsát egy olyan emberre, aki hazánkat a sír szélére juttatta. (1918. november 16-án volt a köztársaság kikiáltása. S. K.) A forradalom nemcsak szabadságot, jogot, kenyeret nem adott a népnek, hanem a mindennél jobban áhított békét sem hozta meg. (...) A hosszantartó szétzüllési processzusból a felépítés is hosszantartó lesz. Ha tartamát meg akarjuk rövidíteni, akkor ki kell irtanunk minden mérget a nemzet lelkéből, és össze kell fogni minden magyar hazafinak egy szent cél érdekében, amelynek két pillére: a nemzeti eszme és a keresztény morál. Mindenekelőtt meg kell szűnni a széthúzásnak, hogy az ezer jelszóval agyonagított lakosság nyugvópontra juthasson. Ha valamikor, most lehetetlen, hogy politikai pártok a nemzetet ellenséges táborokra szakítsák. A nemzeti hadsereg... győzelemre fogja segíteni a keresztény világnézetet, a tisztességnek, a becsületnek és igazságnak uralmát.”¹²⁵

November 17-ére Clerk lakására kérte a politikai élet legnevesebb személyiségeit, hogy felgyorsítsa a kormányalakítási tárgyalásokat, amelyen Horthy is részt vett. A tanácskozást a békekonferencia főmegbízottja a Legfelsőbb Tanács angol nyelven felolvasott üzenetével nyitotta meg, amit Apponyi fordított magyarra. "A deklaráció rendkívül éles hangú volt és mindazt tartalmazta, amit a demokratikus pártok tőle vártak. ...az antant semmi esetre sem ismeri el a jelenlegi miniszterelnököt, hogy koncentrációs kormány alakítását követeli, és olyan választásokat követel, amelyekből a szövetségesek láthassák, hogy azok az egész magyar népnek olyan megnyilatkozásai voltak, amelyeket a Magyarországon kívül eső világ

¹²⁴ Garami Ernő: Forrongó Magyarország. Bp. 1989. 175-177.

¹²⁵ Pesti Hírlap, 1919. nov. 18.

is elfogadhat. Kijelentette... ha most nem sikerül... olyan kormány alakítása, aminőt az antant követel, akkor ő elhagyja Budapestet azzal a szomorú tudattal, hogy Magyarország önként rohan a vesztébe.”¹²⁶

A politikai ellentétek azonban nem csillapodtak, bár Bethlen István és Horthy Miklós is a megegyezés szükségességét hangoztatták. Erre Horthy november 20-án egyes visszaemlékezések szerint kijelentette, ha estig nem jön létre a koncentráció, az egész társaságot letartóztatja és kinevez egy olyan kormányt, amely hajlandó tárgyalni az antanttal.¹²⁷ Ezt követően november 24-én hivatalba lépett a Huszár Károly miniszterelnök vezette nemzeti koncentrációs kormány, amely meghívást kapott a békekonferenciára, s – a békekonferencia elvárása szerint – az általános választójog alapján minél előbb meg kellett rendeznie a választást.

Az 1920. január 25-én és 26-án rendezett választás az első általános és titkos választás volt Magyarországon. Ezen részt vehettek a 24. életévüket betöltő, legalább hat év óta magyar állampolgárságú férfiak és nők. A legalább 12 hét arcvonalbeli katonai szolgálatot teljesítő férfiak viszont életkoruktól függetlenül szavazhattak, a nők esetében pedig előzetes feltétel volt az írni-olvasni tudás. A választáson a 164 mandátumból az Országos Kisgazda és Földműves Párt 79-et a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) pedig 75-öt szerzett. Az új kormány megalakítása azonban ismét elakadt a politikai ellentéteken, mire Horthy január 30-án egy hadparancsban értelmezte a kialakult helyzetet. Eszerint a Clerkal kötött megállapodás csak úgy értelmezhető, „hogy a nemzetgyűlés megalakulása után egy ideiglenes államfőt választ, ennek a kezébe adja át a koncentrációs kormány mandátumát, s ezen ideiglenes államfőtől nyeri aztán megbízatását az új miniszterelnök. (...) A nemzeti hadsereg és a karhatalmak fegyelme és hazaszeretete biztosítékul szolgál nekem arra, hogy feltett szándékomat minden körülmények között keresztülvigyem.”¹²⁸

Ezt követően 1920. február 16-án összeült a nemzetgyűlés, február 27-én pedig megszavazta az 1920: I. törvénycikket, miszerint „a nemzetgyűlés az államfői teendők ideiglenes ellátására a magyar állampolgárok közül titkos szavazással kormányzót választ.”¹²⁹

Bár a kormányzói tisztség esélyese Horthy volt, a vele szembeni fenntartások miatt a vita az utolsó percig folytatódott. Mind a Kisgazdapártban, mind a KNEP-ben többen is voltak, akik Apponyi Albertet szerették volna a kormányzói székbe juttatni. Ő azonban már február közepén – a külügyminiszternek küldött táviratában – lemondott a jelöltségről Horthy javára: „Az államfő személyét illetőleg többek kérdésére kijelentem, hogy minden más kombináció kizárásával Horthy megválasztását tartom egyedül helyesnek s ezt teljes mértékben támogatom.”¹³⁰ Rassay Károly visszaemlékezése szerint Apponyi Huszár Károlynak levélben indokolta meg lemondását és Horthy megválasztását. Eszerint karhatalommal csak Horthy rendelkezik, ezért a polgárháború elkerülése céljából is ajánlatos az ő megválasztása, de legyen tisztában azzal is mindenki, hogy mit jelent egy katona államfővé választása. Apponyi érveléséhez Huszár még a KNEP tagjaihoz szólva hozzáfűzte: „Megértem a felháborodásokat, de vegyétek tudomásul, hogy ha holnap nem Horthyt választjátok kormányzóvá, szét fogják verni a nemzetgyűlést.”¹³¹

Valótlan tehát Horthynak az emlékirataiban is olvasható állítása, hogy ő nem akart kormányzó lenni. Ha ezt akarta volna, elég ha annyit mond: nem vállalom, viszont hadsereggel együtt Apponyi grófot támogatom. Ilyen mondat azonban nem hangzott el, így a Nemzetgyűlés 1920. március 1-jén 131 igen szavazattal Horthy Miklóst „ideiglenes” kormányzóvá választotta. Hét képviselő Apponyira, három pedig érvénytelenül szavazott.

¹²⁶ Garami E. i. m. 180.

¹²⁷ Sakmyster i. mű, 52.

¹²⁸ (Nemes Dezső szerk.) i. m. 256-257.

¹²⁹ Magyar törvénytár, Bp. 1921. 10-11.

¹³⁰ Mészáros Károly: Horthy és Teleki. Bp. 1994. 262.

¹³¹ Uo. 100.